

Jan Mayen

– en »ubeboet« vulkanø i et omstridt farvand

Tekst og fotos af Svend E. Albrethsen

Maria Muchbukta. Billedet giver et godt indtryk af de store mængder sibirisk drivtømmer, der skylles op navnlig på nord- og vestkysten af Jan Mayen. (SEA 1986).

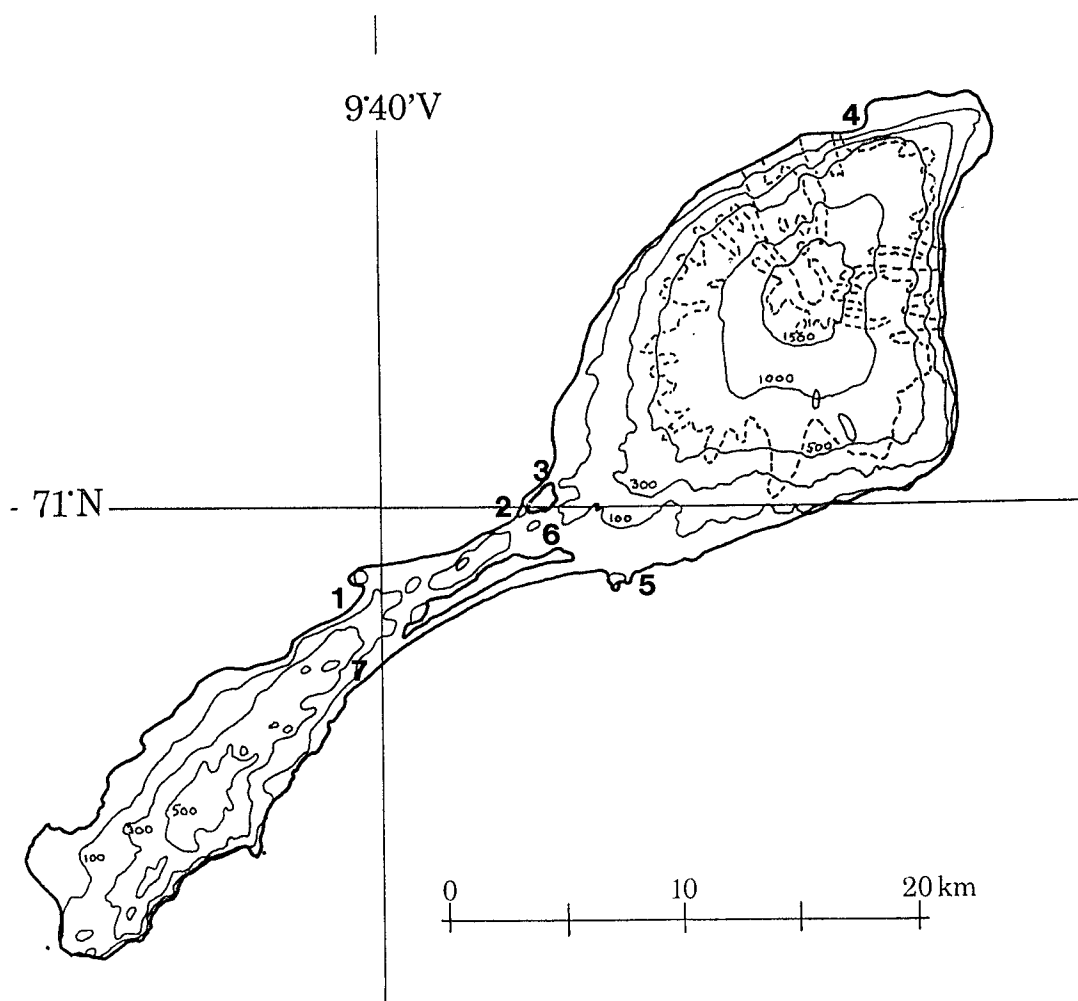
I de sidste par år har den lille »ubetydelige« ø Jan Mayen i Nordatlanten, mellem Norge og Østgrønland, jævnligt været på forsiderne af de danske og norske aviser på grund af en mangeårig strid mellem Norge og Danmark om et ca. 66.000 km² stort forblæst havområde. For at klarlægge baggrunden for denne tilsyneladende paradoksale uoverensstemmelse mellem to »broderfolk« skal der her gives en beskrivelse af øen Jan Mayen og dens omtumlede historie.

Geografi

Geologisk set er Jan Mayen en meget ung formation, der som synlig ø har en alder, der formentlig ikke overstiger 1 million år. Øen udgør den nordligste

formation i den undervandsbjergkæde, der løber langs den midtatlantiske sprækkezone. Øen, der er 372 km², ca. 54 km lang og mellem 16 og 2,5 km bred, domineres i nord af den 2.277 m høje fortsat aktive vulkan Beerenberg, der havde sit sidste større udbrud i ja-

Svend Erik Albrethsen, født 1941, er arkæolog og museumsinspektør ved Nationalmuseet i København. 1986–87 ansat i Tromsø ved Kulturvernet for Svalbard og Jan Mayen. Har siden 1962 deltaget i et stort antal arkæologiske ekspeditioner i de arktiske områder (Grønland, Svalbard, Jan Mayen og Bering Ø). – Arktisk forskning specielt i Nordbobebyggelsen i Grønland, 1600-tallets hvalfangst på Svalbard og Jan Mayen, ekspeditionshistorie og militærmeteorologi i de arktiske egne 1939–45.

Jan Mayen. 1. Kvalrosbukta; 2. Maria Muschbukta; 3. Atlantic City; 4. Krossbukta; 5. Jamesonbukta; 6. Jøssingdalen; 7. Olonkinbyen. (Mette Hertz del.).

nuar 1985. Resten af øen er præget af gamle vulkanske kratere, størknede lavastrømme og vulkansk sand og aske. Selvom der er længe mellem de vulkanske udbrud, er større og mindre jordrystelser almindeligt forekommende. Kysten er næsten overalt meget vanskeligt tilgængelig, og selv med små både er det kun muligt at komme i land ganske få steder og kun i roligt vejr.

Klimaet er præget af de store omkringliggende havområder, med en temperatur der svinger mellem -5° og $+5^{\circ}$ for koldeste og varmeste måned. Vejret er om sommeren præget af tåge, lavt skydække og støvregn, om vinteren af voldsomme storme, der blæser det meste af øen snefri. Om vinteren indesluttet øen af drivisbæltet langs Østgrønlands kyst.

Bevoksningen er sparsom og består udelukkende af urter og mosser. Kun ved foden af fuglefeldene kan man tale om en frodig vegetation. Dyrelivet er ligeledes særdeles sparsomt med polarræven som det eneste landpattedyr, derimod er fuglebestanden om sommeren meget stor. I år med megen drivis besøges øen af og til af strejfende isbjørne.

I havområderne rundt om Jan Mayen fandtes tidligere store forekomster af hvaler, men den voldsomme fangstaktivitet i Nordatlanten i 1600- og 1700-tallet har gjort hvaler til en sjælden gæst, derimod findes der i perioder ganske store fiskeforekomster omkring øen.

Hollandsk hvalfangst

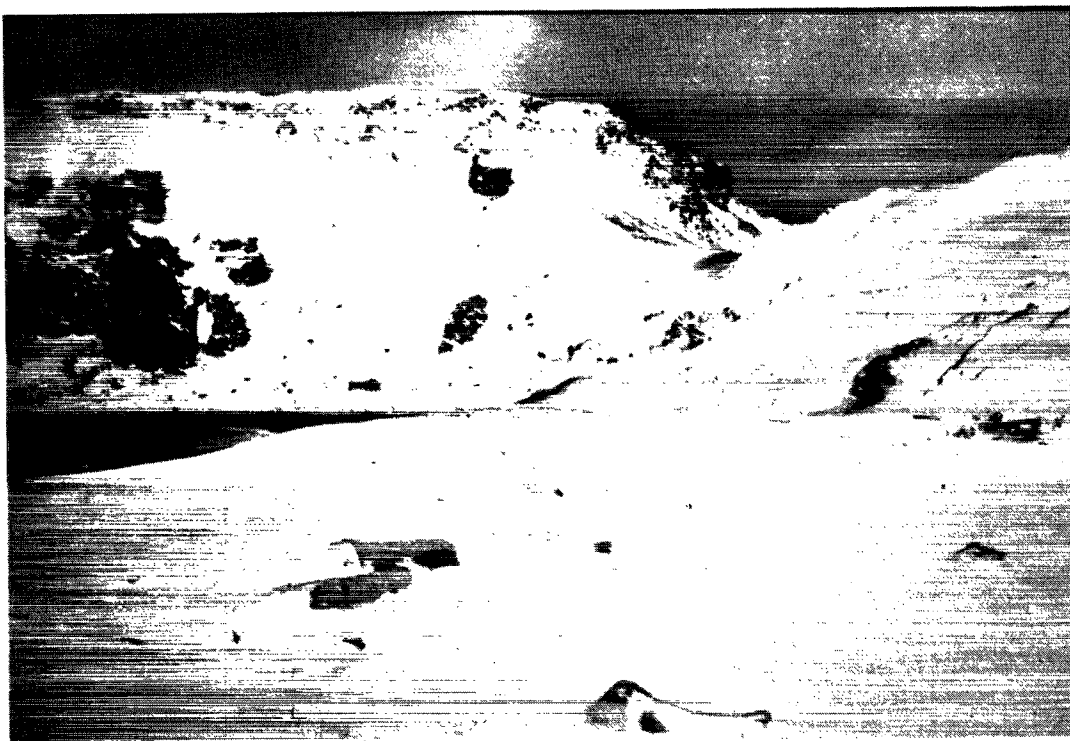
Bortset fra nogle få og meget usikre kilder, der synes at udpege Jan Mayen som tilholdssted for irske munke i 500-tallet, er øens historie kort, idet de første sikre oplysninger stammer fra begyndelsen af 1600-tallet. Enkelte forskere er dog af den opfattelse, at oplysningen i det islandske håndskrift »Landnámabók« om, at der er »4 døgns hav fra Langanes (på Island) til Svalbard nord i Havsbót«, ikke angiver beliggenheden af det nuværende Svalbard, hvilket er den gængse opfattelse, men derimod af Jan Mayen. Der er dog intet, der tyder på, at nordboerne har udnyttet øen, selvom beliggenheden muligvis har været kendt.

Normalt tilskrives opdagelsen af Jan Mayen englænderen Henry Hudson, der skal have set en ø kaldet »Hudson Tutches« på 71° N i 1607 på vej hjem fra en rejse til Svalbard. Det er imidlertid ikke muligt at verificere denne oplysning, idet Hudson ikke selv nævner noget i

sin logbog fra rejsen om opdagelsen af en ø på det angivne sted. Det er idag ikke muligt at afgøre, hvem Jan Mayens opdagelse egentlig bør tilskrives, idet flere engelske, hollandske og baskiske hvalfangstskippere synes at have haft kendskab til øens eksistens i årene før 1614, men at opdagelsen bevidst er blevet holdt hemmelig for at holde eventuelle konkurrenter væk. Forvirringen omkring opdagelsen førte til at Jan Mayen i begyndelsen af 1600-tallet var kendt under mange forskellige navne: »Isabella«, »Mauritius«, »Mr Joris Eylandt«, »Den Hoogen berg«, »Youngs Foreland«, »Sir Thomas Smith Island«, »Trinity Island«, »Isle de Pico« m.fl. Navnet »Jan Mayen Eylandt« optræder første gang på et hollandsk kort fra 1620.

De første sikkert dokumenterede oplysninger om Jan Mayen stammer fra et hollandsk dokument dateret d. 29. august 1615, hvor det nederlandske hvalfangstkartel »Noordsche Compagnie« forlanger at få hvalfangstskipper Jan Jacobsz May van Schellinkhout's opdagelse i juli 1614 af en ø på 71° N anerkendt og dermed kompagniets fordring på øen godkendt af Generalstaterne. Allerede to år efter den officielle opdagelse opererede ikke mindre end 14 af Noorsche Compagnie's hvalfangstskibe eskorteret af tre krigsskibe i farvandet ved Jan Mayen.

Ganske som det var tilfældet i forbindelse med hvalfangsten andre steder i Nordatlanten, opstod der fra starten stridigheder mellem englændere, hollændere og baskere om fangstrettighederne. Det ser imidlertid ud til, at det ret

Kvalrosbukta. I den sneklædte skråning findes endnu rester af den hollandske hvalfangststation fra 1600-tallet. (SEA 1987).

hurtigt blev hollænderne, der kom til at beherske situationen på og omkring øen, selvom andre nationers hvalfangstskibe fortsat opererede i området.

I 1617 anlagde hollænderne den første permanente hvalfangststation i Maria Muschbukta på vestkysten af Jan Mayen. I de følgende år blev der bygget en række stationer forskellige steder med den vigtigste station placeret i Kvalrosbukta (1600-tallets Noordbai) ligeledes på vestkysten. Her lå der ifølge de skriftlige kilder foruden tranovne, boliger, lagerrum og værksteder også et eller to mindre batterier bestykket med flere kanoner. I en lang årrække var besiddelsen af Jan Mayen et meget stort aktiv for »Noordsche Compagnie«.

Ved fangstsæsonens afslutning i august 1633 efterlod hollænderne for første gang et overvintringshold på øen. Årsagen til dette hasarderede forehavende var, at konkurrerende baskiske hvalfangere i dansk tjeneste havde plyndret og nedbrændt hovedstationen i Kvalrosbukta i sensommeren 1632, kort efter at hollænderne havde forladt øen. Overvintringen mislykkedes, idet de syv søfolk, der var blevet efterladt, alle omkom, inden fangstskibene vendte tilbage i begyndelsen af juni 1634. I den logbog, der omhyggeligt blev ført helt frem til d. 30. april 1634, formentlig kort før den sidste af overvintringsholdet døde, findes en detaljeret beskrivelse af vintrens forløb samt optegnelser om de syv

søfolks kamp for at opretholde livet på den ugæstfri ø.

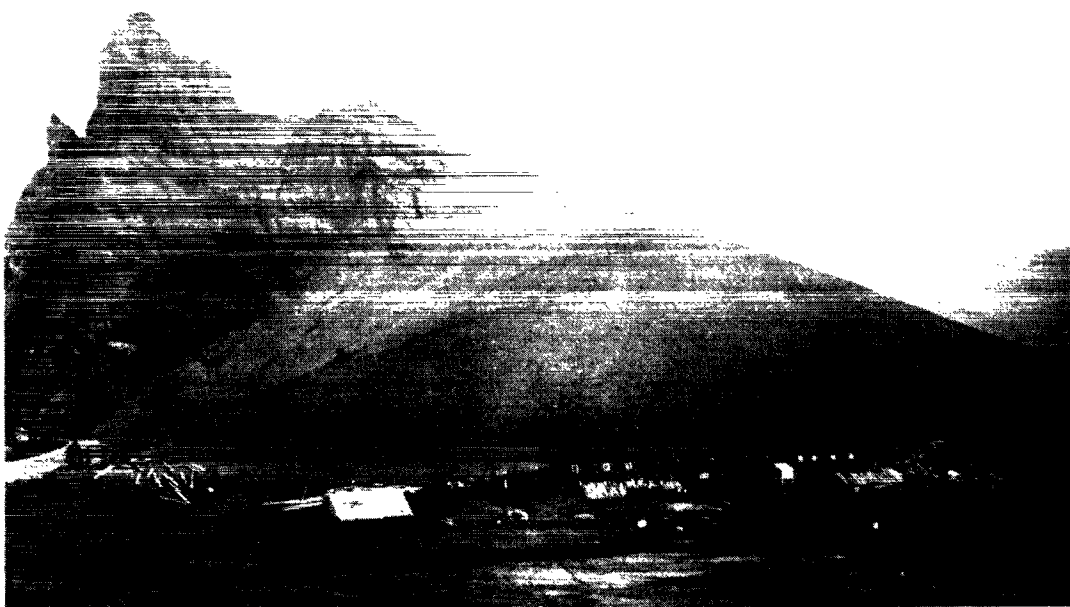
Omkring midten af 1600-tallet ser det ud til, at fangstudbyttet ved Jan Mayen var stærkt faldende formentlig på grund af en klimaændring, der betød, at hvalerne nu opholdt sig længere fra kysten, end det havde været tilfældet i begyndelsen af 1600-tallet. De ændrede forhold gjorde, at der efterhånden blev for langt mellem fangstfelterne og de fangststationer på øen, hvor forarbejdningen af hvalerne foregik. Den ugunstige udvikling betød, at hvalfangsten med udgangspunkt i anlæggene på Jan Mayen ophører senest omkring 1650, idet man nu foretog flænsningen af hvalerne i rum sø. Fangststationerne, navnlig det store anlæg i Kvalrosbukta, blev imidlertid i en del år fortsat anvendt til

oplagring af fangstudstyr og overskudsproduktion af tran og barder, som ikke kunne finde plads ombord på fangstskibene efter en vellykket sæson.

Herefter fik fangststationerne lov til at forfalde, men endnu i 1699 kunne hvalfangstskipperen Cornelis Zorgdrager, der var i land på Jan Mayen på vej hjem fra et fangsttogt ved Svalbard, give følgende beskrivelse af anlægget i Kvalrosbukta: »Jeg roede i land med to chalupper og så der endnu 20 chalupper, deriblandt to store både, sat op ved siden af hinanden på den måde man oplægger chalupper til overvintring i Holland, enkelte trantønder og gryder, en stor bunke tykke skibssejl og kabeltov. Det var altsammen så råddent, at det ikke kunne bruges til noget ... Af dette samt af fundamenterne til tran-

Delvis udgravet ruin af bødkerværksted på hvalfangststationen i Kvalrosbukta. I det frilagte hjørne ses en huggeblok og ca. 40 næsten færdige tøndestave stillet op langs væggen klar til at blive samlet til trantønder. (SEA 1987).

Den østrig-ungarske forskningsstation i Maria Muschbukta. Bygningskonstruktionen var som ekspeditionens øvrige udstyr nøje gennemtænkt med henblik på at kunne modstå de barske vinterforhold på Jan Mayen. Den store dobbelte hovedbygning, der bestod af præfabrikerede isolerede elementer, blev rejst i løbet af få dage og fungerede helt efter forventningerne. (Efter Barr 1991).

kedler og pakhuse kan man formode at det engang, ligesom på Spitzbergen, har været til fornøjelse; nu er der ikke mere tilbage...«

Selvom landstationerne ikke mere blev benyttet, ser det ud til, at der helt op i begyndelsen af 1700-årene fra tid til anden blev foretaget begravelser på øen af søfolk, som var omkommet i løbet af fangstsæsonen.

Der er i dag ikke meget på Jan Mayen, der erindrer om 1600-tallets hektiske hvalfangstaktivitet. Dette skyldes ikke mindst de specielle geologiske forhold, der betyder, at øens overflade har forandret sig væsentligt siden 1600-tallet. Store områder er blevet dækket af tykke lag af vulkansk aske, samtidig med at der sker en stadig ændring af kysterne som følge af havets nedbrydning af de løse

vulkanske sedimenter. Af de mange hvalfangstsstationer, der var i funktion i 1600-tallets første halvdel, er det i nyere tid kun lykkede at genfinde spor efter ganske få anlæg.

I ekspeditionsberetningen fra den Østrig-ungarske Geofysiske Ekspedition 1881-82 omtales fundet af murstensplatforme, formentlig rester af trankogerier, i Maria Muschbukta mere end en meter under daværende overflade. Idag kan der ud over enkelte fragmenter af gule hollandske mursten ikke mere ses spor af disse anlæg. Endvidere er det noteret i rapporten fra ekspeditionen, at der forskellige steder på øen blev iagttaget rester af ligkister og knogler, tranovne og tøndelagre.

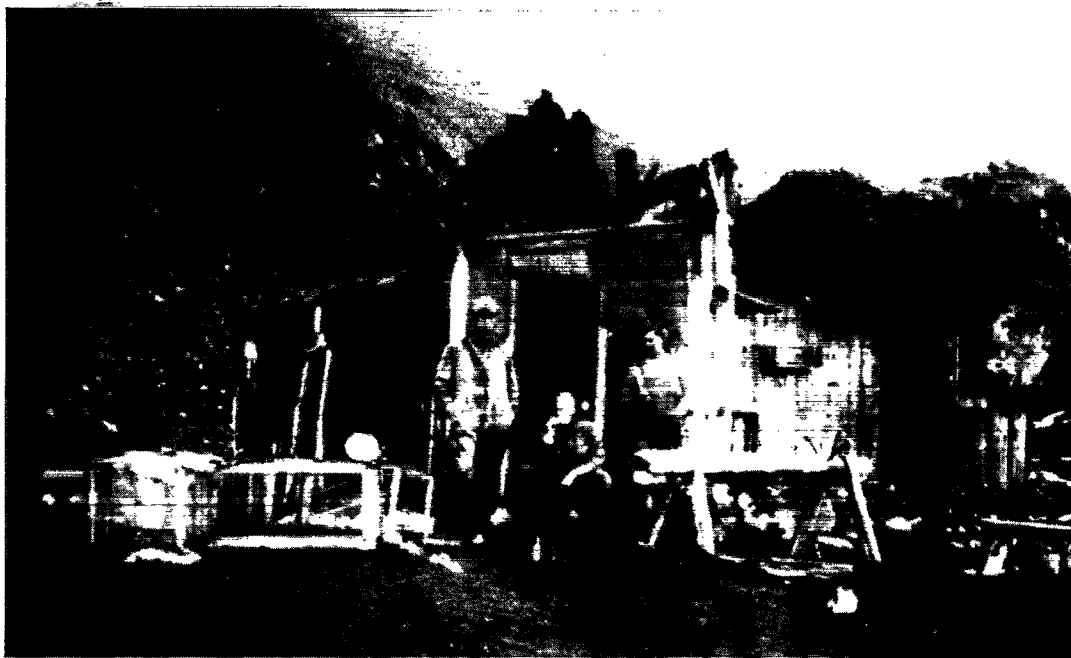
Den eneste lokalitet, hvor der endnu kan ses tydelige levn, er i Kvalrosbukta.

Foruden en del forvitrede knogler af grønlandshvaler kan der iagttages rester af huskonstruktioner i den nordlige del af bugten, i en stejl skrænt af vulkansk aske, der er under kraftig nedbrydning. Arkæologiske udgravninger i 1945, 1968 og igen i 1987 samt en del fund gjort i forbindelse med forskellige anlægsarbejder i bugten har vist, at der langs kysten i den nordlige ende af den store bugt har ligget et antal større og mindre træhuse med høj tagrejsning og med gavlene vendende ud mod vandet. Foran husene ude på selve stranden må trankogerierne have ligget, men de er forlængst forsvundet i havet. Omtrent midt i bugten er der ved forskellige lejligheder fundet jernkanonkugler og to 12 pundige støbejernskanoner, formentlig rester af den befæstning, der skulle beskytte hval-

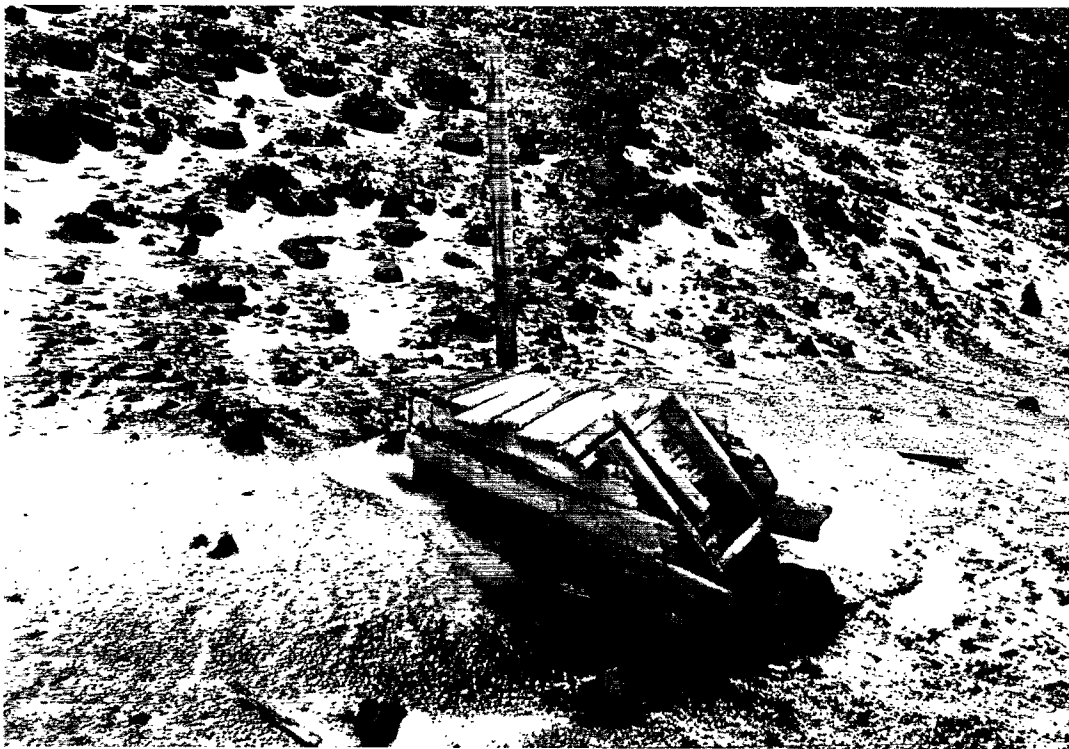
fangstsstationen mod fremmede hvalfangere. Længst mod syd i bugten er der i en naturlig bakke kaldet »Hollænderhaugen« fundet en gravplads, hvor der er lokaliseret ni kistebegravelser fra hvalfangsttiden.

Det 1. internationale geofysiske år

Efter ca. 1670 ligger Jan Mayen stort set øde hen i mere end 200 år bortset fra tilfældige skibsanløb. Først i slutningen af forrige århundrede kommer øen igen for en kort tid i fokus. Anledningen var det 1. Internationale Polarår 1882-83, hvor 11 nationer gik i samarbejde om at udforske polarområderne. Østrig-ungarnerne, som havde været ophavsmænd til ideen om Polaråret, fik tildelt opgaven at oprette en bemandet station på Jan Mayen. Ekspeditionen, der opholdt sig i

Hageruphytten, norsk fangststation i Krossbukta bygget 1924. Billedet, der stammer fra 1930, giver et godt indtryk af de primitive forhold, hvorunder de norske fangstfolk overvintrede. (Efter Barr 1991).

Kassefælde til fangst af levende ræve. Stagen skulle gøre det muligt at genfinde fælden, selvom den var dækket af sne. (SEA 1986).

Maria Muschbukta i 13 måneder, blev en stor succes, hvorunder der blev gennemført et omfattende forskningsprogram, som bl.a. omfattede meteorologiske, hydrografiske og astronomiske observationer samt den første detaljerede kortlægning. Det østrig-ungarske ophold var den første vellykkede overvintring i Jan Mayens historie. Til brug for ekspeditionens 14 deltagere blev der bygget to store spidsbuede præfabrikerede beboelseshuse forbundet med en lang gang foruden flere mindre bygninger til videnskabelige instrumenter og lager.

Den østrig-ungarske overvintringsstation, der i dag kendes under navnet

»Østrigeren«, blev i 1917 overdraget til Danmark, men blev, bortset fra kortvarige besøg af et dansk flådefartøj i 1919 og 1926, aldrig anvendt af den danske stat, men i mange år stod hovedbygningen med et stort dansk flag malet på taget som en markering af, hvem der var den retmæssige ejer. Først i 1933 opgav Danmark formelt sin ejendomsret til bygningerne. Selvom stationen efterhånden forfaldt, blev den hyppigt besøgt af norske fangstfolk, der dels brugte den som overvintringsstation dels som et næsten udtømmeligt lager af byggematerialer. Så sent som under 2. verdenskrig blev der hentet mængder af træ fra »Østrigeren«, der blev anvendt til

bygning af vagthytter og til afstivning af kanonstillinger og skyttegrave.

Norsk overvintringsfangst og okkupation

Omkring århundredskiftet begyndte norske fangstfolk at finde fangstfelterne på Svalbard for trange, og man så sig derfor om efter andre områder, hvor der kunne drives overvintringsfangst.

Her tiltrak det næsten ubeboede Østgrønland sig den største opmærksomhed, men også Jan Mayen kom snart ind i billedet. Selvom Jan Mayen kun havde polarræve at byde på, så synes bestanden at være af en sådan karakter, at fangstekspeditioner til øen kunne betale sig. Den første norske fangstekspedition overvintrede på øen 1906-07, og i de følgende år indtil udbruddet af 2. verdenskrig opholdt 11 fangstekspeditioner sig på overvintringsfangst. Dette korte åremål repræsenterer den eneste periode i øens historie, hvor der har været en »fastboende« befolkning, der havde sit udkomme af øen.

Det viste sig hurtigt, trods gode fangstresultater i de første år, at rævebestanden ikke kunne tåle det hårde jagtpres. I 1929 og i årene fremover så den norske stat sig tvunget til at indføre en kraftig begrænsning af jagten på polarræve. Reguleringen kom imidlertid for sent, og i dag er der formentlig ingen eller kun ganske få polarræve tilbage på Jan Mayen.

I 1917 afviste det norske udenrigsministerium en anmodning fra den norske skibsfører Christoffer E. Ruud om at få anerkendt, at han havde okkuperet hele Jan Mayen. Der var tale om et rent privat initiativ uden støtte fra de norske

myndigheder, der ved flere lejligheder tilkendegav deres mangel på autoritet og interesse, når det gjaldt krav på Jan Mayen, idet man betragtede øen som »terra nullius« (ingenmandsland). I den følgende tid indkom der flere anmodninger om rettigheder til større eller mindre dele af øen. Kravene kom hovedsagelig fra personer, der var involveret i overvintringsfangsten, men også personer med interesse i mineralprospektering og statsinstitutioner som Norges Geofysiske Institut og Det Norske Meteorologiske Institut meldte sig. Dette var første gang nogen gjorde krav gældende, siden de hollandske hvalfangere opgav fangsten omkring 1650.

I 1925 forlød det, at Den Danske Gradmåling planlagde at indrette en seismisk station på Jan Mayen. Trods danske forsikringer om, at der ikke var planer om en okkupation, skabte rygterne opstandelse i Norge og blev den direkte årsag til, at hele øen blev annekteret af Det Norske Meteorologiske Institut i begyndelsen af 1926. Den dybere-liggende årsag til dette usædvanlige skridt fra en statsinstitutions side ser ud til at have været stridighederne mellem Norge og Danmark om rettighederne til Østgrønland bl.a. forårsaget af inddragelsen af hele Grønland under dansk overhøjhed i 1921 og anlæggelsen af kolonien Scoresbysund i 1925. Man var i Norge tydeligvis meget nervøs for muligheden af en dansk okkupation af Jan Mayen.

D. 8. maj 1929 blev Jan Mayen formelt underlagt norsk overhøjhed og ved lov af 27. februar 1930 blev det stadfæstet at Jan Mayen for fremtiden var en

del af Norge – et skridt som den danske regering accepterede uden indvendinger, men som lagde grunden til nye problemer mellem de to stater 50 år senere.

I begyndelsen af dette århundrede begyndte man fra norsk side også at interessere sig for Jan Mayen i forbindelse med meteorologiske observationer. Øens beliggenhed midt i Nordatlanten gav gode muligheder for at foretage vejrobservationer, der kunne danne grundlag for vejrmeldinger ikke alene for Nordatlanten og farvandene ved den norske kyst, men også for store dele af Nordeuropa. Det var dog først efter, at den trådløse telegraf var blevet udviklet til et brugbart transmissionsmiddel, at tankerne om at etablere en permanent bemandet meteorologisk station på Jan Mayen begyndte at tage form. Ideen om at etablere et internationalt samarbejde blev drøftet bl.a. med England, men som tiden gik, uden at forhandlingerne førte til noget, besluttede de norske myndigheder at tage sagen i egen hånd.

I 1921 blev den første meteorologiske station oprettet i Jamesonbukta på sydøstkysten af Jan Mayen på privat norsk initiativ, men hovedsagelig finansieret af den norske stat. Allerede året efter overtog det norske Geofysiske Institut stationen, og den var herefter i uafbrudt funktion frem til efteråret 1940, fra maj 1931 også som officiel kystradiostation med betegnelsen Jan Mayen Radio.

2. verdenskrig

Ved krigsudbruddet i 1939 befandt der sig en fire mand stor besætning i Jamesonbukta. Stationen fortsatte som de

øvrige norske stationer i Nordatlanten med at sende regelmæssige ukodede vejrmeldinger også efter den tyske okkupation af Norge. En vigtig funktion var endvidere at fungere som relæstation for to norske meteorologiske stationer, der var placeret i Østgrønland.

Selvom stationen på Jan Mayen blev betragtet som den vigtigste af de norske vejrrvarslingsstationer i Nordatlanten på grund af sin gunstige beliggenhed, blev det efter forhandlinger mellem den norske exilregering og de engelske myndigheder besluttet at nedlægge stationen, idet man ikke anså det for muligt at beskytte den mod et tysk angreb. Som en følge af denne aftale blev stationen i Jamesonbukta evakueret d. 3. september 1940 af det norske patruljefartøj »Fridtjof Nansen«. Alt brugbart materiel blev fjernet og bygningerne skudt i brand for at undgå, at tyskerne skulle benytte dem.

I slutningen af 1940 forsøgte den tyske marine uden held at få fodfæste på Jan Mayen, dels for at anvende øen som base for sørekognosceringsfly, dels for at etablere en bemandet meteorologisk station. Det sidstnævnte forsøg blev forhindret af en engelsk krydser, der overraskede det tyske skib, der skulle land sætte stationens mandskab og materiel.

Allerede i begyndelsen af 1941 besluttede de allierede at genetablere den meteorologiske station på Jan Mayen, og i marts 1941 blev der landsat en mindre norsk styrke på »Øen X«, som øen blev benævnt i den militære terminologi. Nordmændene indrettede sig i den godt beskyttede Jøssingdal omtrent midt på øen. Stationen, der efterhånden blev ud-

bygget med omfattende nærforsvarsstillinger, kanoner og antiluftskyts, blev i de følgende år jævnligt angrebet af tyske fly. Stationens placering i en snæver dal mellem høje fjeldformationer og den kraftige bevæbning gjorde, at der ikke skete skader på bygninger eller mandskab under de mange angreb. Derimod blev mindst to tyske bombemaskiner skudt ned.

At frygten for et direkte tysk angreb på Jan Mayen ikke var helt ubegrundet, viser den tyske marines aldrig gennemførte plan for operation DONNER, som drejede sig om et angreb i efteråret 1942, hvor bl.a. krydseren »Köln« og en større landgangsstyrke skulle have deltaget. Operationen blev opgivet, idet det skønnedes at risikoen for de skibe, der skulle deltage, ikke stod i rimeligt forhold til målet.

Den eneste vellykkede tyske operation på Jan Mayen under 2. verdenskrig var opstillingen af en automatisk vejrstation i Krossbukta på nordspidsen i september 1944.

I 1943 blev der anlagt en amerikansk pejlestation »Atlantic City« ved Nordlagunen, der bl.a. blev brugt til pejling af radiotrafikken fra de tyske ubåde og fly, der deltog i konvojslagene i Nordatlanten, men stationen kom også til at spille en væsentlig rolle i nedkæmpelsen af de tyske meteorologiske stationer i Nordøstgrønland. I 1944 blev der føjet en radiosondestation til anlæggene, hvilket forøgede betydningen af vejrrapporteringen fra Jan Mayen betydeligt.

D. 9. maj 1945, dagen efter krigsafslutningen i Europa, fik den meteorologiske station ordre om, at vejrmeldingerne fremover skulle sendes i klart

Resterne af den militære hovedstation i Jøssingdalen bygget 1941. (SEA 1986).

Sammenstyrkede skyttegrave fra 2. verdenskrig i den sydlige del af Jøssingdalen. I forgrunden en tom ammunitionskasse. (SEA 1986).

sprog. Kort efter overtog de norske myndigheder som aftalt under krigen den fulde kontrol med de allieredes anlæg. Jan Mayen forblev, bortset fra perioden 1947-59, et delvis lukket militært område, hvortil der kun er adgang for udenlandske statsborgere med særlig tilladelse.

Efterkrigstiden

Lige siden 1920'erne har der med jævne mellemrum været planer om at bygge en havn på Jan Mayen, og så sent som 1979 drøftede man anlægget af en stor fiskerihavn med fryseri og hermetikfabrik. Alle projekterne er imidlertid strandet på de store anlægsomkostninger forårsaget af de meget ustabile vejrforhold og de store forandringer, der konstant foregår af kysten og bundforholdene omkring øen. Al ilandtagning af gods sker derfor i dag fortsat over stranden med småbåde og pramme, ganske som det altid har været tilfældet. På grund af den manglende havn har Jan Mayen aldrig

spillet nogen rolle i det fiskeri, der navnlig i efterkrigstiden i perioder har været af ganske stor betydning. I 50- og 60-erne var det hovedsagelig sovjetiske og islandske fartøjer, der udnyttede fiskeforekomsterne, men i de senere år har et stort antal norske fiskefartøjer opereret ved Jan Mayen. Det er først og fremmest loddebestanden sydvest for Jan Mayen, der har påkaldt sig opmærksomhed, navnlig efter at det traditionelle norske loddefiskeri i Barentshavet næsten er ophørt på grund af overfiskning.

Allerede i sensommeren 1945 genopstod den civile meteorologiske station på Jan Mayen, idet man overtog dele af det militære anlæg i Jøssingdalen. Placeringen midt på øen viste sig hurtigt at være dårligt egnet til formålet, nu hvor de forsvarsmæssige forhold ikke mere havde nogen betydning. Allerede året efter flyttede den meteorologiske station til Atlantic City på vestkysten, hvor der var en del anvendelige bygninger, efter at pejlestationen var blevet forladt af amerikanerne. I 1949 blev der bygget en hel ny station på et højtliggende plateau umiddelbart nord for Atlantic City. Denne station blev tilholdssted for Jan Mayen Radio og den meteorologiske station frem til 1962, hvor det civile anlæg blev flyttet om på østkysten og placeret i umiddelbar nærhed af det nye militære anlæg.

I sommeren 1959 var der voldsom byggeaktivitet på østkysten af Jan Mayen, idet det norske forsvar gik igang med at anlægge en stor militær station ca. 15 km sydvest for det sted, hvor den første radiostation blev opført i 1921.

Stationen, der fik navnet Olonkinbyen, skulle betjene en LORAN A sender (LONge RANge Navigation), som skulle drives af det norske forsvar for NATO's regning. LORAN A anlægget var primært beregnet til brug for NATO's fly og flådestyrker i Nordatlanten, men kunne også anvendes af civile. Samtidig med bygningen af Olonkinbyen blev der indrettet tankanlæg på såvel øst- som vestkysten.

Allerede i 1960 blev der opført endnu en navigationssender af typen LORAN C, der gav mulighed for langt mere nøjagtig navigation. I 1975 blev de to navigationssystemer lagt sammen.

Driften af LORAN C anlægget er underlagt det norske forsvar, men er indtil for få år siden blevet betalt af den amerikanske kystvagt (USCG). Stationen er bemandet med en civil besætning på ca. 25 mand men med en militær stationchef, som samtidig er øens militærkommandant.

Foruden de »militære pligter« passer personellet på LORAN-stationen en række måleinstrumenter opstillet af videnskabelige institutter herunder bl.a. en række seismiske målestationer opstillet af Jordskælvsstationen i Bergen, registrering af Nordlys for Nordlysobservatoriet i Tromsø og måling af tidevandet for Universitetet i Trondheim.

Fra 1970 havde det norske fiskeriministerium et navigationssystem af typen CONSOL i drift på Jan Mayen. Dette system, der er en mindre kompliceret civil udgave af LORAN systemet, blev oprettet for at betjene de mange fiskefartøjer i farvandet omkring Jan Mayen. CONSOL-senderen blev nedlagt i 1984,

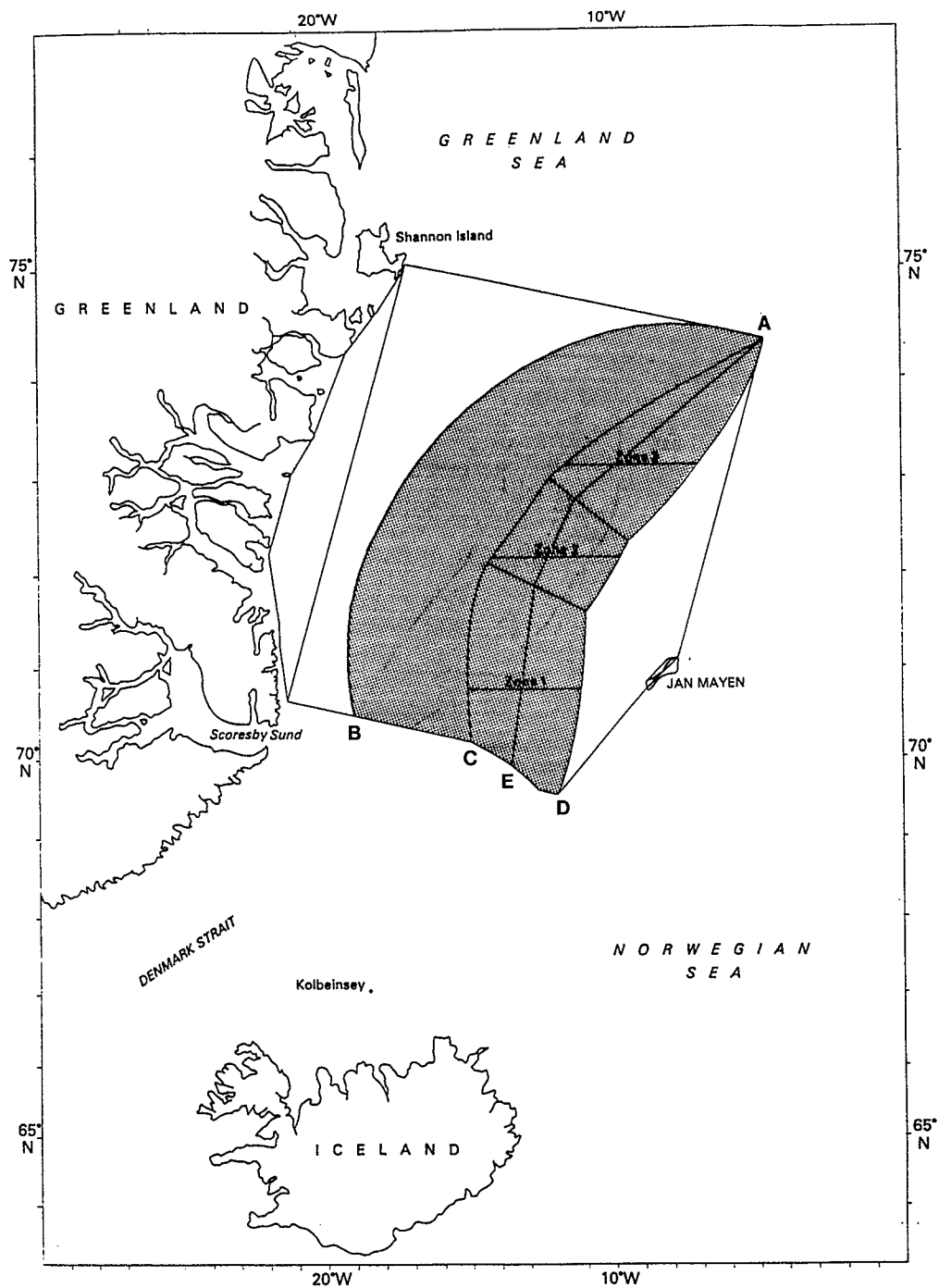
hvor den tekniske udvikling indenfor den civile navigation havde gjort systemet forældet.

For at sikre en regelmæssig forbindelse til det militære anlæg blev der i 1960 bygget en primitiv landingsbane på 1200 m, der i dag anvendes af det militære Hercules fly, som om sommeren beflyver øen en gang om måneden. Efter at Jan Mayen har fået flyforbindelse, er det blevet almindeligt, at mandskabet såvel på LORAN-stationen som på den meteorologiske station ansættes på halvårskontrakter i modsætning til tidligere, hvor der altid var tale om etårige ophold.

I dag er såvel LORAN-stationen som den meteorologiske station truet af den hastige udvikling i satellitteknologien, hvor avancerede vejr- og navigationssatellitter overtager mere og mere af arbejdet fra stationerne på jorden. Dette, sammen med den stærkt ændrede militærstrategiske situation i Nordatlanten efter Sovjetunionens opløsning, betyder formentlig, at det kun et spørgsmål om ganske få år, før den norske tilstedeværelse på Jan Mayen i sin nuværende form helt mister sin betydning.

Den dansk-norske strid om havområderne

Årsagen til den netop afsluttede strid mellem Norge og Danmark om farvandet mellem Jan Mayen og Østgrønland går tilbage til d. 29. maj 1980, hvor Norge indførte en 200 sømil (sm) fiskerizone omkring øen. Island og Danmark havde på forhånd protesteret mod den norske zoneudvidelse, men protesterne var kun blevet taget til følge for Islands vedkommende. Som modtræk indførte

Havområdet mellem Jan Mayen og Østgrønland. Det mørke område markerer den »grå zone«, som fiskeristriden mellem Norge og Danmark drejede sig om. A-B 200 sm fra Jan Mayen; A-C midtlinien mellem Jan Mayen og Østgrønland; A-D 200 sm fra Østgrønland; A-E Haagdomstolens dom af 14. juni 1993, linien markerer den fremtidige opdeling af fiskerizonen mellem Jan Mayen og Østgrønland. (Efter Judgment 1993).

Danmark i begyndelsen af juni samme år en tilsvarende fiskerizone ved Østgrønland, idet man dog undlod at hævde denne zone nord for 67° N for at undgå en direkte konfrontation med Norge og Island i de områder (grå zone), hvor 200 sm fiskerizonerne overlappede hinanden. Norge på sin side hævdede hårdnakket 200 sm fiskerizonen omkring Jan Mayen, hvilket i 1981 bl.a. førte til opbringelsen af nogle færøske fartøjer, der fiskede vest for Jan Mayen.

Problemerne mellem Norge og Danmark kom til at dreje sig om et ca. 66.000 km² stort havområde mellem Østgrønland og Jan Mayen. Efter 8 års resultatløse forhandlinger med Norge tabte Danmark på det grønlandske hjemmestyrers vegne omsider tålmodigheden, og indklagede d. 16. august 1988 sagen for Den Internationale Domstol i Haag. I klagen til Haag-domstolen henviste Danmark bl.a. til FN's 3. Havretskonference, der har defineret et begreb, der kaldes »en klippe« som betegnelse for et område, der ikke har en fast bosætning eller giver grundlag for en selvstændig økonomisk virksomhed, og derfor hverken har ret til egen fiskerizone eller sokkelrettigheder. Norge på sin side hævdede bl.a., at Jan Mayen var en beboet del af Norge og som sådan berettiget til en fiskerizone mv. på lige fod med Grønland, og at man derfor som minimum ville have delt det omstridte område efter midtlinieprincippet.

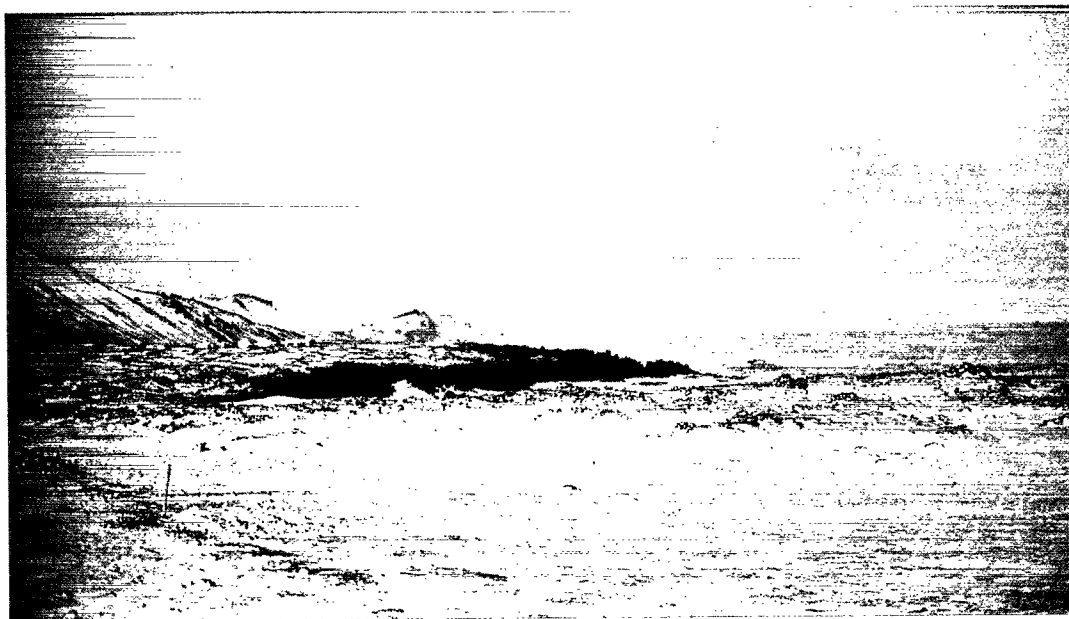
Ved et tilbageblik på Jan Mayens historie forekommer det, selv hvis man har de meget positive briller på, meget vanskeligt at forstå, hvorledes Norge har kunnet påstå, at Jan Mayen har eller

nogensinde har haft en befolkning eller egentlig økonomisk virksomhed. Dette i modsætning til Østgrønland, hvor der som bekendt er en fastboende befolkning, der har sit økonomiske grundlag på havet.

På dette grundlag havde man i Danmark (Grønland) ved begyndelsen af retssagen set frem til domstolens afgørelse med stor optimisme. Det viste sig imidlertid under behandlingen af sagen, at domstolen bl.a. ikke ville anerkende, at Jan Mayen skulle betegnes som »en klippe«, der normalt vil være uden eller med stærkt reducerede rettigheder, men derimod som en ø med de konsekvenser i form af fiskerizone, sokkelrettigheder m.m. som denne betegnelse normalt berettiger til.

Udfaldet af retssagen i Haag, der faldt d. 14. juni 1993, blev tilsyneladende et nederlag, idet Danmark (Grønland) »kun« fik tilkendt lidt over en trediedel af »den grå zone«, som striden drejede sig om. Der har da også været stærkt delte meninger om udfaldet i den danske og grønlandske offentlighed spændende fra forsonende politiske udtalelser om fuld tilfredshed med afgørelsen til voldsom utilfredshed fra den grønlandske fiskeriorganisations side. I det store hele bør Danmark og Grønland imidlertid være tilfreds med Haag-domstolens afgørelse, selvom den kun kan betegnes som en halv sejr.

Fra officiel norsk side har man været yderst tilfreds med dommen, men det er et spørgsmål, om Norges stejle holdning i denne sag på længere sigt vil vise sig at være »et skud i foden«, når de langt mere betydningsfulde uoverensstem-

Olonkinbyen med vulkanen Beerenberg i baggrunden. (SEA 1986).

melser mellem Norge og Rusland om delingen af Barentshavet skal finde sin afgørelse.

Man kan med rette undre sig over, at det ikke kunne lykkes at finde en forhandlingsløsning, og at det skulle være nødvendigt for Danmark at føre en rets-sag mod Norge ved den internationale domstol for at få afklaret uoverensstemmelserne ved Jan Mayen. Set retrospektivt synes der at være god grund til at antage, at den stejle og kompromisløse norske holdning i fiskerizonestriden hænger nøje sammen med de dansk/norske stridigheder om Grønland og den delvise norske okkupation af Østgrønland i mellemkrigsårene. Man skal i den forbindelse erindre sig, at mange nordmænd aldrig har kunnet acceptere Haag-domstolens afgørelse fra 1933, der tilkendte Danmark overhøjheden over hele Grønland.

Litteratur:

- S. Barr: Kulturminner på Jan Mayen. Norsk Polarinstitut medd. nr. 108. Oslo 1985.
- S. Barr: Jan Mayen, Norges utpost i vest. Oslo 1991.
- R. Bertelsen: Jan Mayen og det første arktiske olje-eventyret. Vårt Verk nr. 3 1975.
- O. Lønø: Norske fangstmenns overvintringer. Del 2 Jan Mayen. Polarboken 1973-1974. Oslo 1974.
- S. Richter: Jan Mayen i krigsårene. Norges Svalbard-og Ishavs-undersøkelser Meddelelser 66. Oslo 1946.
- J. Taagholt: International havret – i et arktisk perspektiv. Tidsskriftet Grønland nr. 2 1992. København 1992.
- Jan Mayen. OTTAR nr. 56. Tromsø 1968.
- Maritim delimitation in the area between Greenland and Jan Mayen (Denmark/Norway). Memorial submitted by the government of the kingdom of Denmark. International court of Justice. København 1989.
- Maritim delimitation in the area between Greenland and Jan Mayen (Denmark/Norway). Reply submitted by the government of the kingdom of Denmark. International court of Justice. København 1991.
- Judgment 14 June 1993. Case concerning maritime delimitation in the area between Greenland and Jan Mayen (Denmark v. Norway). Ministry of foreign affairs. København 1993.